

VYTAUTO DIDŽIOJO
UNIVERSITETAS
MCMXXII

ISSN 2029-4239 (online)
Teisės apžvalga
Law review
No. 1 (23), 2021, p. 46-63

EFEKTYVI TEISĖS Į PRIVATŲ GYVENIMĄ APSAUGA TAIKANT KRIMINALINĖS ŽVALGYBOS PRIEMONES

Edgaras Markevičius¹

DOI: <https://doi.org/10.7220/2029-4239.23.3>

SANTRAUKA

Pastaraisiais dešimtmečiais naudojamos technologijos sukūrė precedento neturinčių galimybių sistemingai rinkti ir naudoti įvairiausius duomenis (įskaitant asmens duomenis) skirtingiems tikslams. Naujų technologijų pagalba surinkta ir apdorota informacija ir duomenys naudojami ne tik fizinių ir juridinių asmenų, bet ir įvairiems kitiems tikslams.

Žvalgybos tarnybos, užtikrinančios nusikalstamumo prevenciją atlieka savo funkcijas, kad užtikrintų visuomenės saugumą. Tai darydamos, jos naudoja įvairiomis informacijos rinkimo priemonėmis ir metodais, kurie padeda joms pasiekti savo tikslus. Tačiau kai kurios naudojamos priemonės reikšmingai riboja asmens teisę į privatų gyvenimą.

Atsižvelgiant į tai, kad taikant kriminalinės žvalgybos priemones konkuruoja du teisiniai interesai, t. y. asmens teisė į privatumą ir visuomenės saugumo užtikrinimas, autorius siekia išanalizuoti jų sąlyčio taškus - kriminalinės žvalgybos priemonių taikymo apribojimus, kurie teoriškai yra skirti užtikrinti asmens teisę į privatų gyvenimą.

Šiame straipsnyje autorius analizuoja kriminalinės žvalgybos priemonių taikymo apribojimų, esančių tarptautiniuose, Lietuvos teisės aktuose, efektyvumą ir lygina juos su atitinkamais reikalavimais, išdėstytais Europos Sąjungos Teisingumo Teismo praktikoje.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI

Kriminalinė žvalgyba, teisė į privatumą, direktyva Nr. 2016/680, kriminalinės žvalgybos priemonių taikymo apribojimai.

¹ Autorius yra Mykolo Romerio universiteto Viešosios teisės instituto doktorantas, tel. 867021972, el. paštas e.markeviciui@gmail.com.

IVADAS

Pastarieji dešimtmečiai pasižymėjo itin sparčia technologijų pažanga, kuri pakeitė daugybę kasdienio gyvenimo sričių. Viena iš labiausiai paveiktų sričių apima asmenų socialinį gyvenimą – bendro darbo, tarpusavio bendravimo priemonės ir įpročius. Šiuo metu tapo įprasta rengti ne gyvus susitikimus, o telekonferencijas; skambinti nebe GSM ryšiu, o susisiekti videoryšiu (pvz., programėlių *Viber*, *Messenger*, *FaceTime* pagalba) ir pan.

Ši technologijų pažanga lemia vis didėjančių asmenų, įmonių ir organizacijų elektroninių ryšių tinklų ir debesų technologijų naudojimą paslaugoms teikti, įrašams kaupti ir tvarkyti. Vis platesnis šių ryšių naudojimas suteikia beprecedentę galimybę sistemingai rinkti ir naudoti įvairius duomenis (tame tarpe ir asmens duomenis) skirtingiems tikslams. Technologijų pagalba kaupiama bei apdorojama informacija ir duomenys naudojami ne tik fizinių ir juridinių asmenų poreikių patenkinimo tikslais, tačiau ir įvairiais kitais tikslais.

Šie tikslai apima daugybę visuomenės prioritetų – nuo nusikaltimų prevencijos ir ikiteisminio tyrimo vykdymo iki viešojo administravimo paslaugų teikimo elektroninėmis priemonėmis.

Itin plačiai paplitusio asmens duomenų kaupimo ir naudojimo kontekste teisine prasme problematis tampa asmens teisės į privatų gyvenimą užtikrinimas. Lietuvos Respublikos Konstitucijos (toliau – Konstitucija) 22 str. nustatyta, kad žmogaus privatus gyvenimas neliečiamas. Tačiau taip pat yra žinoma, kad teisė į privatų gyvenimą nėra absoliuti. Tame pačiame Konstitucijos 22 str. įtvirtinta šios teisės ribojimo galimybė: informacija apie privatų asmens gyvenimą gali būti renkama tik motyvuotu teismo sprendimu ir tik pagal įstatymą. Teisės doktrinoje pripažįstama, kad technologijų ir ryšio priemonių vystymasis ne tik daro įtaką socialiniams žmonių gyvenimo aspektams, bet ir kelia nemažai teisinių iššūkių asmens duomenų ir teisės į privatų gyvenimą apsaugos srityje, kurie skatina ieškoti naujų teisinio reguliavimo, teisės aiškinimo bei skirtingų interesų derinimo būdų ir galimybių², o teisėsaugos institucijos (atvirai ar paslapčia) turi prieigą prie daugiau privačios informacijos, nei anksčiau buvo įmanoma įsivaizduoti³.

Nors asmenims ir yra laiduojama teisė į privatumą, tačiau būtina įvertinti, kad visuomenė taip pat turi kolektyvinį saugumo interesą. Žvalgybos tarnybos, užtikrinančios nusikaltimų prevenciją, privalo atlikti savo funkcijas tam, kad užtikrintų visuomenės saugumą. Jos savo veikloje naudoja Lietuvos Respublikos Kriminalinės žvalgybos įstatyme (toliau – Kriminalinės žvalgybos įstatymas) įtvirtintas priemones ir informacijos rinkimo būdus, kurios turi užtikrinti institucijoms iškeltų tikslų įgyvendinimą ir intensyviai varžo asmens privatų gyvenimą. Pabrėžtina, kad slaptumas yra vienas esminių kriminalinės žvalgybos subjektų veiklos principų⁴ ir, tikėtina, sėkmingos jų veiklos prielaida. Visuotinai pripažįstama, kad kriminalinės žvalgybos efektyvumas yra neatsiejamas nuo tokių veiksmų slaptumo bei fakto, kad duomenų subjektui iš

² Dalia Misiūnaitė-Kamarauskienė, „Europos Sąjungos Teisingumo Teismo praktikos aktualijos pagrindinių teisių į privatų šeimos gyvenimą ir asmens duomenų apsaugą srityje“, *Jurisprudencija* 21(4) (2014): 1234.

³ Berthold Rittberger and Klaus H. Goetz, „Secrecy in Europe“, *West European Politics* (2018), p. 5.

⁴ Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatymas, *Žin.* (2012, Nr. 122-6093), 3 str. 2 d.

esmės nėra žinoma, jog jo asmens duomenys yra tvarkomi⁵. Be to, kriminalinės žvalgybos institucijų veiklos svarbą netiesiogiai pripažįsta Konstitucinis Teismas, kuris savo jurisprudencijoje yra nurodęs, kad Konstitucijoje įtvirtinta tokia demokratinės teisinės valstybės samprata, pagal kurią valstybė ne tik siekia saugoti ir ginti asmenį ir visuomenę nuo nusikaltimų ir kitų pavojingų teisės pažeidimų, bet ir sugeba tai daryti veiksmingai⁶.

Taigi šiuo atveju susiduria du įstatymų saugomi bei visuomenei itin reikšmingi interesai – asmens teisė į privatą gyvenimą bei visuomenės saugumo užtikrinimas. Ši interesų kolizija plačiai pripažįstama teisės doktrinoje tiek Lietuvos⁷, tiek užsienio⁸ teisės mokslininkų. Nors kriminalinės žvalgybos institucijoms naudojantis Kriminalinės žvalgybos įstatyme įtvirtintomis priemonėmis, asmenų teisės į privatą gyvenimą ir yra reikšmingai varžomos, tačiau įstatymų leidėjas ir šiame procese pripažįsta fizinių asmenų (t. y. kriminalinės žvalgybos objektų) teisių apsaugos būtinybę. Tuo tikslu Kriminalinės žvalgybos įstatyme taip pat yra *expressis verbis* įtvirtinta ir kriminalinės žvalgybos institucijų pareiga užtikrinti asmens teisių ir teisėtų interesų apsaugą⁹.

Siekiant užkirsti kelią kriminalinės žvalgybos institucijų galimai savivalei ir neproporcingiems asmenų teisių (*inter alia* teisės į privatą gyvenimą) varžymams, Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, Kriminalinės žvalgybos įstatyme ir kituose teisės aktuose yra įtvirtinti kriminalinės žvalgybos priemonių taikymo ribojimai.

Atkreiptinas dėmesys, kad asmens teisė į privatą gyvenimą yra varžoma taikant ne tik Kriminalinės žvalgybos įstatyme numatytas priemones, t. y. ne tik kriminalinės žvalgybos metu valdžios institucijos turi teisę skverbtis į asmenų privatą gyvenimą. Panašaus pobūdžio asmenų teisę į privatą gyvenimą ribojančias priemones gali taikyti ir kitos institucijos Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso pagrindu, Lietuvos Respublikos žvalgybos įstatymo pagrindu, etc. Tačiau 2019 m. publikuotas Lietuvos mokslininkų tyrimas atskleidė, kad kriminalinės žvalgybos informacija (duomenys) naudojama neproporcingai retai – jais nesiremiam nei kaltinamajame akte, nei tokiais duomenimis paremiamas apkaltinamasis teismo nuosprendis¹⁰. Todėl nustatyta akivaizdi ir nepagrįstai didelė neatitiktis tarp sankcionuotų būtent kriminalinės žvalgybos veiksmų (priemonių, metodų) skaičiaus ir jų pagrindu gautų duomenų atspindėjimo baudžiamosiose bylose. Taip pat ir kiti Lietuvos teisės mokslininkai pripažįsta, kad tikimybė priimti nepagrįstą sprendimą dėl prievartos taikymo yra didesnė, kai veikiama ne pagal Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodeksą, o pagal Kriminalinės žvalgybos įstatymą¹¹.

Atsižvelgiant į tai, kad šios publikacijos apimtis yra ribota, šiame straipsnyje autorius siekia pateikti būtent Kriminalinės žvalgybos įstatymo pagrindu atliekamo skverbimosi į asmenų teisės

⁵ Kriminalinės žvalgybos parlamentinės kontrolės komisijos posėdžio informacija (2019 m. birželio 5 d.) <<http://www.infolex.lt/portal/start.asp?act=news&Tema=1&Str=66392>> [žiūrėta 2020-08-04].

⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. kovo 15 d.; 2017 m. kovo 15 d. nutarimai

⁷ Aurelijus Gatauskas, „Kriminalinė žvalgyba ir privatus žmogaus gyvenimas“, Teisė 113 (2019): 10.

⁸ Catherine Jasserand, „Law Enforcement Access to personal Data Originally Collected by Private Parties: Missing Data Subjects’ Safeguards in Directive 2016/680“, Computer Law & Security Review 34(1) (2018): 21.

⁹ Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatymas, Valstybės Žinios (2012, Nr. 122-6093), 7 str. 1 d. 1 p.

¹⁰ Artūras Panomariovas ir Tomas Rudzkis, „Kriminalinės žvalgybos duomenų panaudojimo baudžiamajame procese problemos, Teisės problemos 2(98) (2019): 97.

¹¹ Gintaras Goda, „Teisė kreiptis į teismą dėl procesinių prievartos priemonių taikymo“, Teisė 98 (2016): 34.

privatų gyvenimą teisinę analizę, kurios taikymas, autoriaus vertinimu, šio straipsnio rengimo metu yra teisiškai reikšmingiausias.

Šiuo straipsniu autorius siekia išanalizuoti teisės aktuose, tarptautinių ir Lietuvos teismų praktikoje nustatytus kriminalinių žvalgybos priemonių taikymo ribojimus bei įvertinti, ar jie yra pakankami siekiant *efektyviai* apsaugoti Konstitucijos asmenims suteiktą teisę į privatų gyvenimą. Straipsnyje informacija yra vertinama ir išvados daromos naudojantis dokumentų sisteminės analizės, loginiu, gramatiniu ir teleologiniu tyrimo metodais.

Teisėsaugos institucijų atliekamų veiksmų ir taikomų priemonių santykį su asmens teise į privatų gyvenimą jau yra analizavę Lietuvos mokslininkai – A. Gutauskas (Kriminalinės žvalgybos įstatymo nuostatų taikymo probleminiai aspektai atskleidžiant nusikalstamas veikas), G. Goda, R. Markevičius, A. Panomariovas, G. Bučiūnas ir kiti. Tačiau nepaisant atliktų mokslinių tyrimų, autoriaus vertinimu, ankstesnėse publikacijose kriminalinės žvalgybos priemonių taikymo ribojimai nebuvo vertinti efektyvaus asmenų teisę į privatų gyvenimą užtikrinimo kontekste, todėl ši publikacija laikytina aktualia.

KRIMINALINĖS ŽVALGYBOS PRIEMONIŲ TAIKYMO RIBOJIMAI

Kriminalinės žvalgybos veiksmų santykis su asmens teisės į privatų gyvenimą teisiniu reguliavimu

Asmens teisės į privatų gyvenimą apsauga yra užtikrinama Lietuvos Konstitucija, Europos žmogaus teisių konvencija ir kitais tarptautiniais bei nacionaliniais teisės aktais.

Pagal Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos 7 straipsnį visiems asmenims Europos Sąjungoje garantuojama pagarba privačiam ir šeimos gyvenimui, o 8 straipsnį – teisė į jų asmens duomenų apsaugą¹². Chartijoje reikalaujama, kad tokie duomenys būtų tvarkomi tinkamai ir naudojami tik konkrečioms tikslams, užtikrinama kiekvieno asmens teisė susipažinti su jo ar jos asmens duomenimis ir teisė tokius duomenis taisyti. Chartijoje taip pat nustatytas reikalavimas, kad nepriklausoma institucija privalo kontroliuoti šios teisės laikymąsi. Konstitucijos 22 straipsnio 3 dalies nuostata „informacija apie privatų asmens gyvenimą gali būti renkama tik motyvuotu teismo sprendimu ir tik pagal įstatymą“, taip pat šio straipsnio 4 dalies nuostata „įstatymas ir teismas saugo, kad niekas nepatirtų savavališko ar neteisėto kišimosi į jo asmeninį ir šeimyninį gyvenimą, kėsಿನimosi į jo garbę ir orumą“¹³ yra vienos iš svarbiausių asmens privataus gyvenimo apsaugos priemonių. Šių teisės aktų suteikiamų pamatinių teisių asmens privatus gyvenimas turėtų būti saugomas nuo neteisėto kitų asmenų, tame tarpe valstybės institucijų ir jų pareigūnų, kišimosi.

Per pastaruosius kelerius metus Europos Sąjungos lygmeniu asmens teisės į privatų gyvenimo teisinis reguliavimas reikšmingai pakito, įsigaliojus Bendrajam duomenų apsaugos

¹² Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija, OL C 326/391, 2012.

¹³ Lietuvos Respublikos Konstitucija. Valstybės žinios (1992, Nr. 33-1014).

reglamentui¹⁴ (toliau – BDAR). BDAR saugomos fizinių asmenų pagrindinės teisės ir laisvės, visų pirma, jų teisė į asmens duomenų apsaugą¹⁵, todėl iš pirmo žvilgsnio, jis turėtų būti aktualus tiek ūkio subjektams, savo veikloje tvarkantiems asmens duomenis (labiausiai – informacinės visuomenės bei elektroninių ryšių paslaugas teikiantiems subjektams), tiek visuomenės saugumą užtikrinančioms institucijoms, *inter alia* kriminalinę žvalgybą atliekantiems subjektams. Lietuvos teisės doktrinoje taip pat galima rasti mokslininkų nuomonę, esą dėl priimto BDAR didėja pasitikėjimas, kad žmonės gali kontroliuoti savo asmens duomenų naudojimą¹⁶.

Vis dėlto BDAR 2 str. d) punkte nurodyta, kad BDAR nėra taikomas, kai duomenis tvarko kompetentingos valdžios institucijos nusikalstamų veikų prevencijos, tyrimo, nustatymo ar patraukimo baudžiamajon atsakomybėn už jas, baudžiamųjų sankcijų vykdymo, įskaitant apsaugą nuo grėsmių visuomenės saugumui ir jų prevenciją, tikslais.

Taigi kriminalinę žvalgybą atliekantiems subjektams BDAR nėra taikomas. Šių institucijų veiklą ir taikomą kriminalinės žvalgybos priemonių teisėtumą bei santykį su asmenų teise į privatų gyvenimą reguliuoja direktyva dėl fizinių asmenų apsaugos kompetentingoms institucijoms tvarkant asmens duomenis nusikalstamų veikų prevencijos, tyrimo, atskleidimo ar baudžiamąjo persekiojimo už jas arba bausmių vykdymo tikslais ir dėl laisvo tokių duomenų judėjimo (toliau – Direktyva)¹⁷.

Direktyvos preambulės 11 p. atskleidžia galimą sinchronišką Direktyvos ir BDAR taikymą, pavyzdžiui, nusikalstamų veikų tyrimo, atskleidimo ar baudžiamąjo persekiojimo tikslais finansų įstaigos saugo tam tikrus savo tvarkomus asmens duomenis ir pateikia tuos asmens duomenis tik kompetentingoms nacionalinėms institucijoms konkrečiais atvejais ir laikydamosi valstybės narės teisės.

Taigi BDAR suteikia teisinę prielaidą teisėtai atlikti pirminį asmens duomenų tvarkymą (pavyzdžiui, bankams – kaupti duomenis apie klientų atliekamas finansines operacijas), o Direktyva – suteikia kompetentingų nacionalinių kriminalinės žvalgybos institucijų prieigą prie šių duomenų ir įteisina paskesnę (antrinę) šių duomenų panaudojimą kitu tikslu (pvz., nusikaltimų prevencijos), nei pirminis tikslas, kuriuo remiantis buvo surinkti duomenys.

Direktyvoje nustatyta teisinė reguliavimą, susijusį su kompetentingų nacionalinių kriminalinės žvalgybos institucijų prieiga prie asmens duomenų, Lietuvos teisinėje sistemoje įgyvendina Lietuvos Respublikos asmens duomenų, tvarkomų nusikalstamų veikų prevencijos, tyrimo, atskleidimo ar baudžiamąjo persekiojimo už jas, bausmių vykdymo arba nacionalinio saugumo ar gynybos tikslais, teisinės apsaugos įstatymas (toliau – teisėsaugos ADTAĮ)¹⁸.

Todėl nors asmens teisė į privatų gyvenimą ir yra garantuojama ne vienu tarptautiniu bei nacionaliniu teisės aktu, galimi jos ribojimai, taikomi atliekamos kriminalinės žvalgybos metu,

¹⁴ Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas 2016/679 dėl fizinių asmenų apsaugos tvarkant asmens duomenis ir dėl laisvo tokių duomenų judėjimo ir kuriuo panaikinama Direktyva 95/46/EB (Bendrasis duomenų apsaugos reglamentas), OL L 119, 2016.

¹⁵ *Ibid.*, 1 str. 2 d.

¹⁶ Aurelijus Gutauskas, *supra* note 7, 10.

¹⁷ Europos Parlamento ir Tarybos 2016/680 dėl fizinių asmenų apsaugos kompetentingoms institucijoms tvarkant asmens duomenis nusikalstamų veikų prevencijos, tyrimo, atskleidimo ar baudžiamąjo persekiojimo už jas arba bausmių vykdymo tikslais ir dėl laisvo tokių duomenų judėjimo, ir kuriuo panaikinamas Tarybos pamatinis sprendimas 2008/977/TVR, OL L 119/89, 2016.

¹⁸ Lietuvos Respublikos asmens duomenų, tvarkomų nusikalstamų veikų prevencijos, tyrimo, atskleidimo ar baudžiamąjo persekiojimo už jas, bausmių vykdymo arba nacionalinio saugumo ar gynybos tikslais, teisinės apsaugos įstatymas, Valstybės žinios (2011, Nr. 52-2511).

yra detalizuoti specialiuose teisės aktuose – Direktyvoje, Kriminalinės žvalgybos įstatyme, teisėsaugos ADTAĮ.

Taigi priešingai populiariam įsivaizdavimui ir Lietuvos teisės doktrinoje sutinkamoms nuomonėms, nors BDAR ir yra skirtas apsaugoti asmenų teisę į privatą gyvenimą, jame yra numatyta išimtis Direktyvos taikymo atžvilgiu, kuri įteisina kriminalinės žvalgybos subjektų veiksmus, *de facto* reikšmingai varžančius asmenų teisę į privatą gyvenimą. Todėl, autoriaus vertinimu, BDAR nėra ir negali būti tiesiogiai taikomas saugant asmenų teisę į privatą gyvenimą, kriminalinės žvalgybos priemonių taikymo metu.

Asmens teisės į privatą gyvenimą apsaugos efektyvumas

Lietuvos teisės doktrinoje palaikoma Europos Žmogaus Teisių Teismo suformuota pozicija, kad įstatymui, ribojančiam teisę į privatumą, keliama šie reikalavimai: prieinamumas, viešumas, aiškumas, galimybė apsiginti nuo neteisėtų pareigūnų veiksmų, teisėtų tikslų siekimas¹⁹.

Kriminalinės žvalgybos įstatymas atitinka formaliuosius prieinamumo, viešumo ir teisėtų tikslų siekimo reikalavimus. Lietuvos teisės aktai (tame tarpe ir Kriminalinės žvalgybos įstatymas) yra registruojami ir skelbiami teisės aktų registre²⁰, o kriminalinės žvalgybos (kaip proceso) ir jį reglamentuojančio įstatymo paskirtis iš esmės yra nukreipta į nusikalstamų veikų prevenciją²¹.

Autoriaus vertinimu, pagrindinis reikalavimas, susijęs su asmenų teisės į privatą gyvenimą apsaugos efektyvumu yra susijęs ne su procesine jos gynybos galimybe (galimybe kreiptis į teismą), o su realia galimybe apsiginti nuo neteisėtų pareigūnų veiksmų. T. y. teisė į privatą gyvenimą yra apsaugoma efektyviai tuomet, kai teisės aktų laiduojamą teisę į privatą gyvenimą iš tiesų galima įgyvendinti ir nuo privatą gyvenimą neteisėtai pažeidžiančių veiksmų yra galima apsiginti teisinėmis priemonėmis, o ne tik kreiptis į teismą.

Europos Žmogaus Teisių Teismas savo praktikoje yra suformavęs poziciją, kad įstatymuose [autoriaus pastaba: ribojančiuose asmenų teisę į privatumą] turi egzistuoti kokie nors saugikliai, nukreipti prieš piktnaudžiavimą²². Nors minimoje Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikoje galimybė apsiginti nuo neteisėtų pareigūnų veiksmų siejama su galimybėmis kreiptis į teismus ar ginčus nagrinėjančias institucijas²³, tačiau kaip nurodyta aukščiau, autoriaus vertinimu, efektyvi teisės gynyba gali būti vertinama ne tik procesinės galimybės ją apginti kontekste. Ji taip pat gali būti vertinama ir nustatant ginamos teisės apimtį ar ribojimus, šių ribojimų taikymo sąlygas ir kt., t. y., ar teisė į privatumą yra apsaugoma efektyviai galima vertinti taip pat ir atsižvelgiant į teisės aktuose įtvirtintus šios teisės apribojimo atvejus. Pavyzdžiui, teisė į privatumą negali būti laikoma efektyviai apsaugota, kai ji gali būti apribota be objektyvaus pagrindo ar išankstinės teisminės kontrolės.

¹⁹ Gediminas Bučiūnas, „Asmens teisės į privatumą ir visuomenės teisės būti saugiai santykis tiriant nusikalstamas veikas“, Teisės apžvalga 1(12) (2015): 11.

²⁰ Lietuvos Respublikos teisėkūros pagrindų įstatymas, Valstybės žinios (2012, Nr. 110-5564), 19 str. 1 d.

²¹ Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatymas, Valstybės žinios (2012, Nr. 122-6093), 4 str. 1 p.

²² Silver and others v The United Kingdom, Europos Žmogaus Teisių Teismas (1983, Nr. 5947, 6205, 7052, 7061, 7107, 7113, 7136), pastr. 90.

²³ *Ibid.*, pastr. 115 – 119.

Atitinkamai išdėstyta autoriaus pozicijai, teisės doktrinoje saugikliais, skirtais apsaugoti asmenų teisę į privatą gyvenimą nuo teisėsaugos institucijų neteisėto kišimosi yra identifikuojami ir analizuojami tokie institutai kaip išankstinė teisminė kontrolė, asmens teisė būti informuotam apie taikytas privatų gyvenimą pažeidžiančias priemones ir kt.²⁴

Todėl šios publikacijos rengimo tikslu, autorius saugikliais, nukreiptais prieš piktnaudžiavimą, laiko ne tik procesines galimybes kreiptis į teismus ar kitas institucijas dėl teisės į privatą gyvenimą apsaugos, tačiau ir teisės aktuose įtvirtintus institutus, nukreiptus į teisės į privatą gyvenimą apribojimo taikymą, pavyzdžiui, kriminalinės žvalgybos institucijų pareigą kreiptis į teismą dėl kriminalinės žvalgybos priemonių taikymo sankcionavimo (KŽĮ 9 str. 1 d., 10 str. 1 d.), maksimalią kriminalinės žvalgybos priemonių taikymo trukmę (KŽĮ 10 str. 5 d.).

Kriminalinės žvalgybos priemonių ribojimų efektyvumas

Pagal Europos Sąjungos Teisingumo Teismo praktiką, kriminalinių žvalgybos priemonių taikymo ribojimai nėra savitiksliai, o jie turėtų būti nukreipti į prašomų taikyti priemonių ir/ar gautos informacijos objektyvaus būtinumo ir proporcingumo patikrinimą.

Su kriminalinės žvalgybos priemonių taikymu susijusi skelbiama statistika Lietuvoje yra itin ribota. Pavyzdžiui, kriminalinę žvalgybą vykdančių subjektų ir Lietuvos teismų veiklos ataskaitose (Lietuvos Respublikos Prokuratūros 2019 m. veiklos ataskaitoje²⁵, Lietuvos Teismų 2019 m. veiklos ataskaitoje²⁶, Specialiųjų Tyrimų Tarnybos 2019 m. veiklos ataskaitoje²⁷, Finansinių nusikaltimų tyrimų tarnybos 2018 m. veiklos ataskaitoje²⁸) nėra pateikiama informacija net apie pateiktų prašymų sankcionuoti kriminalinės žvalgybos priemones skaičių, prašymų pratęsti taikomas kriminalinės žvalgybos priemones skaičių, jų tenkinimo procentą ir etc.

Tačiau nepaisant to, kad viešai pateikiama statistika (pvz., aukščiau minėtos veiklos ataskaitos) yra ribota ir neinformatyvi, vis dėlto kriminalinės žvalgybos priemonių taikymo mastas ir proporcingumas Lietuvoje kelia pagrįstų abejonių dėl kriminalinės žvalgybos priemonių taikymo ribojimų efektyvumo. Tokią prielaidą patvirtina aktuali Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika²⁹ bei Lietuvos mokslininkų tyrimai, kuriuose pripažįstama

²⁴ Susanna Villani, „Some Further Reflections on the Directive (EU) 2016/681 On PNR Data in the Light of the CJEU Opinion 1/15 Of 26 July 2017“, Revista de Derecho Político 101, (2018): 15.

²⁵ Lietuvos Respublikos Prokuratūra. „Lietuvos Respublikos Prokuratūros 2019 m. veiklos ataskaita“ (2020 m. kovo 3 d.) <<https://www.prokuraturos.lt/data/public/uploads/2020/03/prokuraturos-veiklos-2019-m.-ataskaita-2020-03-03-nr.-17.9.-3260.pdf>> [žiūrėta 2020-08-04].

²⁶ Lietuvos Teismų 2019 m. veiklos ataskaita <<https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2020/03/teismai2020.pdf>> [žiūrėta 2020-08-04].

²⁷ Specialiųjų Tyrimų Tarnyba. „Specialiųjų Tyrimų Tarnybos 2019 m. veiklos ataskaita“ <<https://www.stt.lt/doclib/q5vucprizb4ycxer61agkd7nrzbbxpck>> [žiūrėta 2020-08-04].

²⁸ Finansinių nusikaltimų tyrimų tarnyba. „Finansinių nusikaltimų tyrimų tarnybos 2018 m. veiklos ataskaita“ (2019 m. balandžio 3 d.) <http://www.fnnt.lt/data/public/uploads/2019/04/2018_veiklos_ataskaita.pdf> [žiūrėta 2020-08-04].

²⁹ Pavyzdžiui, V.S. v State. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (2020, Nr. 3K-3-210-695/2020) buvo konstatuota, kad teisėjos atžvilgiu kriminalinės žvalgybos tyrimas buvo nepagrįstai vykdytas daugiau negu dvejus metus.

egzistuojanti nepagrįstai didelė neatitiktis tarp sankcionuotų kriminalinės žvalgybos veiksmų, priemonių ar metodų ir jų naudojimo baudžiamosiose bylose³⁰.

Pirma, atkreiptinas dėmesys į kriminalinės žvalgybos priemonių taikymo trukmės reguliavimą ir jo paskirtį. Lietuvos mokslininkai kriminalinės žvalgybos subjektų veiksmus, taikant kriminalinės žvalgybos priemonių taikymo trukmę, kartais net laiko sunkiai paaškinamais³¹, todėl akivaizdu, kad šio instituto teisinis reguliavimas kelia teisės doktrinoje jau pripažįstamą grėsmę asmenų teisei į privatų gyvenimą.

Kriminalinės žvalgybos įstatymo 10 str. 5 d. ir 11 str. 5 d. nustatyta maksimali 3 mėn. kriminalinės žvalgybos taikymo priemonių trukmė, tačiau kartu – įtvirtintas šio maksimalaus termino pratęsimo institutas.

Nors toks reguliavimas ir atitinka Europos Žmogaus Teisių Teismo išaiškinimus dėl privalomo kriminalinės žvalgybos terminų ribojimo ir pratęsimų reguliavimo³², tačiau pagal Lietuvos Aukščiausiojo Teismo išaiškinimus, toks teisinis reguliavimas neatleidžia operatyvinės veiklos (kriminalinės žvalgybos) subjektų, prokurorų, teikiančių prašymus (teikimus) dėl šios operatyvinės (kriminalinės žvalgybos) priemonės taikymo ir teisėjų, priimančių sprendimus sankcionuoti tokių priemonių skyrimą (pratęsti jų taikymą), nuo pareigos įvertinti jos taikymo trukmės pagrįstumą bei proporcingumą kiekvieno kreipimosi metu³³. T. y. nors kriminalinės žvalgybos priemonių taikymas ir gali būti pratęsiamas, tačiau tokie sprendimai taip pat privalo būti pagrįsti.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas buvo suformavęs taisyklę, kad „Jeigu operatyvinio tyrimo veiksmus sankcionavo apygardų teismų pirmininkai ar šių teismų Baudžiamųjų bylų skyrių pirmininkai, nagrinėjantis bylą teismas faktinio veiksmų atlikimo pagrindo paprastai netikrina“³⁴. Doktrinoje pripažįstama, kad tokia taisyklė reiškė, kad asmenų argumentai, jog prievartinio pobūdžio priemonė buvo taikoma nesant tam pagrindo, lyg ir iš anksto visais atvejais turi būti laikomi nepagrįsti ir gali būti atmetami be išsamesnio jų aptarimo³⁵, ir laikui bėgant ji pasikeitė.

Formuodamas praktiką dėl kriminalinės žvalgybos priemonių trukmės, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra nurodęs, kad ilga nerezultatyvi žmonių kontrolė negali būti pateisinama, nes neatitinka teisinėje valstybėje galiojančių principų ir laikytina esminiu žmogaus teisių pažeidimu³⁶. Ši išvada buvo padaryta nagrinėjant bylą, kurioje beveik trejus metus teismas pratęsavo slapto operatyvinių veiksmų [autorius pastaba: anksčiau taip buvo vadinami kriminalinės žvalgybos veiksmai] sankcionavimą, nors nė viename prokuroro teikime nebuvo pateikta jokios naujos medžiagos, liudijančios atsiradusį faktinį slapto operatyvinių veiksmų pagrindą ir dėl to būtinybės kreiptis į teismą su teikimu pratęsti slapto operatyvinius veiksmus.

Taigi Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2015 m. suformulavo ir savo praktikoje iš esmės palaikė teisės aiškinimo taisyklę, susijusią su ribota kriminalinės žvalgybos priemonių taikymo trukme: netoleruotinos tokios teisinės situacijos, kai per protingą laiką nepasitvirtinus įtarimui

³⁰ Artūras Panomariovas ir Tomas Rudzakis, supra note 10, 103.

³¹ Aurelijus Gutauskas, supra note 7, 21.

³² Roman Zakharov v Russia. Europos Žmogaus Teisių Teismas (2015, Nr. 47143/06), para 250.

³³ State v J.A. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (2015, Nr. 2K-P-94-895/2015).

³⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus Baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis Teismų praktika, (2007, Nr. 27), p. 388.

³⁵ Gintaras Goda, supra note 11, 35.

³⁶ State v S. B. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (2017, Nr. 2K-57-696/2017). Teismų praktika. 2017, 47, p. 540-554

dėl nusikalstamos veikos toliau nepagrįstai ilgai atliekama (sankcionuojama) slapta telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos turinio kontrolė iš esmės tikintis (nesant tam rimto pagrindo) gauti informacijos dėl kokios nors kitos nusikalstamos veikos ir taip siekiant pateisinti šios priemonės taikymą³⁷.

Analogiško turinio faktinių aplinkybių įžvalgos yra daromos ir Lietuvos mokslininkų tyrimuose. Juose pateikiami argumentai, kad Lietuvos teismai formaliai vertina kriminalinės žvalgybos subjektų teikimus (prašymus) pratęsti kriminalinės žvalgybos priemonių naudojimo terminą – tokie prašymai tenkinami nepaisant to, jog visais atvejais tik pakartojama pirminiame prašyme nurodyta informacija, kuri nėra papildoma naujais, pirminiame teikime neminėtais duomenimis³⁸.

Autoriaus vertinimu, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pagrįstai pakeitė savo praktiką ir Lietuvos teisės doktrinoje pateikiami vertinimai dėl nepagrįsto ir neproporcingo asmens teisės į privatų gyvenimą varžymo yra pagrįsti. Kriminalinės žvalgybos institucijų taikomos ir nepagrįstai pratęsimos kriminalinės žvalgybos priemonės užkerta kelią efektyviai teisės į privatų gyvenimą apsaugai.

Todėl Kriminalinės žvalgybos įstatymo 10 str. 5 d. ir 11 str. 5 d. nustatytos kriminalinės žvalgybos priemonių taikymo trukmės bei jų pratęsimo galimybės neužtikrina efektyvios asmenų teisės į privatų gyvenimą apsaugos, nes kriminalinės žvalgybos priemonių taikymo termino pratęsimo institutas yra taikomas formaliai. Atsižvelgiant į tai, Kriminalinės žvalgybos įstatymo teisinis reguliavimas yra tobulintinas, numatant pažodinę kriminalinės žvalgybos subjektų pareigą motyvuoti jau taikomų kriminalinės žvalgybos priemonių pratęsimo poreikį.

Antra, nors kriminalinės žvalgybos institucijos turi pareigą pranešti asmenims apie jų atžvilgiu taikytas kriminalinės žvalgybos priemones, tačiau teisės doktrinoje pripažįstama, kad pranešimas asmeniui apie jo atžvilgiu padarytus pažeidimus nebus taikomas arba jo taikymas bus itin retas³⁹.

Europos Sąjungos Teisingumo Teismas yra suformavęs taisyklę, kad kompetentingos nacionalinės institucijos, kurioms suteikta prieiga prie saugomų duomenų, vykstant taikytinoms nacionalinėms procedūroms [autoriaus pastaba: kriminalinės žvalgybos tyrimui] apie tai informuotų atitinkamus asmenis, kai pasiekiamas momentas, nuo kurio toks informavimas negali neigiamai paveikti šių institucijų atliekamų tyrimų⁴⁰. Toks asmenų notifikavimas pripažįstamas būtinu tam, kad jie galėtų pasinaudoti teise pareikšti ieškinį dėl teisės į privatų gyvenimą pažeidimų⁴¹. Taigi ši kriminalinės žvalgybos subjektų pareiga yra tiesiogiai susijusi su efektyvia teisės į privatų gyvenimą gynimu, nes tik sužinoję apie slapta taikytas kriminalinės žvalgybos priemones, asmenys įgyja galimybę apginti savo galimai pažeistas teises.

Direktyvos 12 – 14 str. įtvirtinta duomenų valdytojų [autoriaus pastaba: kriminalinės žvalgybos subjektai laikytini duomenų valdytojais Direktyvos 3 str. 7 d. prasme] pareiga, susijusi su pranešimu asmenims apie (i) jų tvarkomus duomenis, (ii) asmenų naudojimosi savo teisėmis

³⁷ State v J.A. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (2015, Nr. 2K-P-94-895/2015), Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Elektroninių ryšių tinklais perduodamos informacijos kontrolės, jos fiksavimo ir kaupimo (Baudžiamojo proceso kodekso 154 straipsnis, Kriminalinės žvalgybos įstatymo 10 straipsnis) taikymo apžvalga (2015, Nr. AB-43-1), p. 572-631.

³⁸ Artūras Panomariovas ir Tomas Rudzakis, supra note 10, 104.

³⁹ Gintaras Goda, Vertybiniai prioritetai baudžiamajame procese (Vilnius: Registrų centras, 2014), p. 57.

⁴⁰ Tele2 Sverige. Europos Sąjungos Teisingumo Teismas (2016, Nr. C-203/15 ir C-698/15), para 52.

⁴¹ Schrems. Europos Sąjungos Teisingumo Teismas (2015 Nr. C-362/14), para 95.

sąlygas, (iii) informaciją, kuri padaroma prieinama duomenų subjektui arba kuri turi būti pateikta duomenų subjektui, etc. Direktyvos 12 str. 1 d. nustatyta, kad kriminalinės žvalgybos subjektas turi imtis visų pagrįstų priemonių, kad konkreti informacija asmeniui būtų pateikiama glausta, suprantama ir lengvai prieinama forma, aiškia ir paprasta kalba.

Direktyvos 12 ir 13 str. analizė suponuoja, kad kriminalinės žvalgybos institucijos aktyviais veiksmais (nes jos privalo *imtis visų pagrįstų priemonių*) privalo pranešti asmeniui apie kriminalinės žvalgybos metu naudojamų duomenų valdytojo tapatybę ir kontaktinius duomenis, duomenų tvarkymo tikslus, kuriems asmens duomenys yra skirti, informaciją apie teisę pateikti skundą priežiūros institucijai, etc. (Direktyvos 12 str. 1 d. ir 13 str. 1 d.).

Atskirai atkreiptinas dėmesys, kad Direktyvos 13 str. 3 d. numatyta teisė valstybėms narėms nusimatyti instrumentus, įgalinančius apriboti ar atidėti šių pareigų įgyvendinimą tik tiek, kiek ir kol yra būtina ir proporcinga, siekiant (i) netrukdyti atlikti oficialius arba teisinius nagrinėjimus, tyrimus ar procedūras; (ii) nepakenkti nusikalstamų veikų prevencijai, tyrimui, atskleidimui ar baudžiamajam persekiojimui už jas arba bausmių vykdymui; (iii) užtikrinti visuomenės saugumą; (iv) užtikrinti nacionalinį saugumą; (v) apsaugoti kitų asmenų teises ir laisves. Taigi Direktyvoje yra numatyti kriminalinės žvalgybos subjekto pareigos pranešti asmeniui apie taikomas kriminalinės žvalgybos priemones ribojimai, kurie nukreipti į sėkmingą (efektyvų) kriminalinės žvalgybos tyrimo įvykdymą.

Autoriaus vertinimu, šios galimybės kriminalinės žvalgybos subjektams nepranešti asmenims apie atliktą išsibrovimą į jų privatų gyvenimą, riboja ne tik asmenų teisę į privatų gyvenimą, tačiau ir galimybę pasinaudoti savo teisių efektyvia gynyba, todėl pagal savo prasmę yra laikytinos išimtinė priemone. Atsižvelgiant į tai, kad Direktyvos 13 str. 3 d. imperatyviai nurodyta, kad ši pareiga (pranešti asmenims apie atliktus jų asmens duomenų tvarkymo veiksmus) gali būti ribojama tik tol, kol yra būtina ir proporcinga demokratinėje visuomenėje, darytina išvada, kad ji gali būti tik atidėta ir tik pagrįstam laikui (pvz., kol vykdomas konkretus kriminalinės žvalgybos tyrimas, kurio sėkmei informacijos atskleidimas gali pakenkti), o ne visiškai ignoruojama (neįgyvendinama).

Tokią autoriaus prielaidą patvirtina Europos Žmogaus Teisių Teismas, kuris yra nurodęs, jog, ištis, pranešimas apie atitinkamų priemonių taikymą gali atskleisti slaptųjų tarnybų veiklos apimtį bei darbo metodus, tačiau kai tik atsiranda galimybė pranešti apie tokių priemonių naudojimą nepakenkiant patiems atlikto operatyvinio tyrimo tikslams, asmuo privalo būti informuotas apie taikytus operatyvinius veiksmus ar priemones⁴².

Šiuo aspektu atskirai pažymėtina, kad Europos Žmogaus Teisių Teismas taip pat yra konstatavęs, kad pareigos pranešti apie kriminalinės žvalgybos priemonių taikymą neįgyvendinimas savaime nereiškia taikytų kriminalinės žvalgybos priemonių neteisėtumo⁴³ (t. y. jų neinvaliduoja), tačiau tame pačiame sprendime yra patvirtinta, kad dingus priežastims, kurios suteikė pagrindą riboti informacijos pateikimą asmeniui, ji turėtų būti suteikta.

Atsižvelgiant į pateiktą Direktyvos, Kriminalinės žvalgybos įstatymo reguliavimą, Europos Sąjungos Teisingumo Teismo ir Europos Žmogaus Teisių Teismo praktiką, darytina vienareikšmiška išvada, kad kriminalinės žvalgybos subjektai privalo pranešti asmenims apie jų atžvilgiu taikytas kriminalinės žvalgybos priemones, o jei to negalima padaryti dėl teisėtų priežasčių – tai privaloma padaryti tuomet, kai tokio ribojimo pagrindai išnyksta.

⁴² Klass and others v Germany. Europos Žmogaus Teisių Teismas (1978, Nr. 5029/71), para 57.

⁴³ Weber and Saravia v Germany. Europos Žmogaus Teisių Teismo nutarimas dėl priimtumo (2006), para 135.

Kriminalinės žvalgybos įstatyme pareiga pranešti asmenims apie jų atžvilgiu taikytas kriminalinės žvalgybos priemones yra numatyta šio įstatymo 5 str. 8 d. Jame nurodyta, kad kriminalinės žvalgybos pagrindinės institucijos vadovas privalo informuoti asmenį apie jo atžvilgiu kriminalinės žvalgybos metu padarytus pažeidimus, išskyrus atvejus, kai pateikus tokią informaciją gali būti padaryta žala nebaigtiems kriminalinės žvalgybos tyrimams ar atskleista kriminalinės žvalgybos slaptųjų dalyvių tapatybė. Jeigu tuo metu pateikta tokia informacija gali padaryti žalos nebaigtiems kriminalinės žvalgybos tyrimams, ji tuoj pat turi būti pateikta baigus kriminalinės žvalgybos tyrimą.

Kriminalinės žvalgybos įstatymo 5 str. 8 d. suformuota kriminalinės žvalgybos institucijų pareiga pranešti apie taikytas kriminalinės žvalgybos priemones yra reikšmingai siauresnės apimties nei įtvirtintoji Direktyvoje bei Europos Žmogaus Teisių Teismo ir Europos Sąjungos Teisingumo Teismo praktikoje. Kriminalinės žvalgybos subjektai privalo pranešti *tik* apie tokius kriminalinės žvalgybos priemonių taikymo atvejus, kai asmens atžvilgiu yra padaromi *pažeidimai*.

Doc. dr. G. Goda pateikia tris svarius argumentus, kodėl minėta įstatymo nuostata dėl pranešimo asmeniui apie jo atžvilgiu pažeidimus nebus taikoma arba jos taikymas bus itin retas: 1) įstatyme nenumatyti jokie konkretūs kriterijai, pagal kuriuos kriminalinės žvalgybos pagrindinės institucijos vadovas turėtų konstatuoti esant būtinybę pranešti apie pažeidimus asmeniui; 2) nenumatyta reali nei kriminalinės žvalgybos pagrindinės institucijos vadovo, nei kitų pareigūnų, turinčių pranešti vadovui apie padarytus pažeidimus, kontrolė; 3) numatytos minėtos pareigos pranešti išimtys, t. y. kriminalinės žvalgybos subjektai, net ir patys nusprendę, kad pažeidimas buvo padarytas, gali konstatuoti, jog atvejis išimtinis ir apie jį pranešti nereikia⁴⁴.

Šio straipsnio rengimo metu autoriui nepavyko rasti Lietuvos teismų praktikos, kurioje iš esmės (arba bent kiek detaliau) būtų analizuota kriminalinės žvalgybos subjektų pareiga asmenims teikti informaciją pagal Kriminalinės žvalgybos įstatymo 5 str. 8 d. Lietuvos Vyriausiasis administracinis teismas nagrinėjo ginčą administracinėje byloje, kurioje pareiškėjas mėgino ginti savo teisę gauti informaciją Kriminalinės žvalgybos įstatymo 5 str. 8 d. pagrindu, tačiau teismas nutartyje deklaratyviai nurodė, kad aktualiame Generalinės prokuratūros rašte nurodyta, jog pareiškėjo ir jo šeimos narių konstitucinių teisių į privataus gyvenimo neliečiamybę neteisėtų apribojimų nenustatyta⁴⁵. Tad teismas savarankiškai net neanalizavo Generalinės prokuratūros veiksmų ir surinktos informacijos, o tiesiog nurodė, kad pats kriminalinės žvalgybą inicijavęs subjektas pažeidimų savo veikloje nenustatė. Todėl minimoje byloje, Kriminalinės žvalgybos įstatymo 5 str. 8 d. pagrindu asmuo negalėjo apginti savo teisės į privatų gyvenimą.

Taip pat pažymėtina, kad pagal Lietuvos mokslininkų padarytą empirinį Vilniaus apygardos teismo išnagrinėtų baudžiamųjų bylų, kuriose nuosprendžiai yra įsiteisėję, tyrimą, net 15% tirtų baudžiamųjų bylų (kuriose kriminalinės žvalgybos duomenys buvo panaudoti surašant kaltinamąjį aktą bei vėliau tokie duomenys buvo pripažinti įrodymais ir jais buvo grindžiamas apkaltinamasis teismo nuosprendis), nei teikimų sankcionuoti tokio pobūdžio veiksmus (priemonės ar metodus), nei nutarčių dėl kriminalinės žvalgybos priemonių skyrimo baudžiamosiose bylose nėra išlikę⁴⁶. Įvertinant tai, kad teismai bylose kartais neišsaugo net procesinių sprendimų, suprantama, kodėl atliktame tyrime nėra paminėtas nė vienas atvejis apie

⁴⁴ Gintaras Goda, supra note 39, 57.

⁴⁵ S. G. v State. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas (2018, Nr. eA-52-1062/2018), para 54.

⁴⁶ Artūras Panomariovas ir Tomas Rudzkis, supra note 10, 104.

kriminalinės žvalgybos subjektų atliktą informavimą apie taikytas kriminalinės žvalgybos priemones.

Autoriaus vertinimu, analizuojant Kriminalinės žvalgybos įstatymo 5 str. 8 d. įtvirtintą asmenų informavimo pareigą ir jos (ne)įgyvendinimą, keista, kad Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nagrinėjamosiose baudžiamosiose bylose savo iniciatyva nuolat pripažįsta taikytų kriminalinės žvalgybos priemonių neproporcingumą⁴⁷ ir nepagrįstai ilgą taikymą, tačiau bylų pagal fizinių asmenų kreipimąsi, kurių teisės buvo apribotos – nėra.

Todėl pritartina anksčiau minėti doc. dr. G. Goda išvadai, kad kriminalinės žvalgybos subjektai pareigos informuoti asmenis apie jų atžvilgiu taikytas kriminalinės žvalgybos priemones apskritai nevykdo. Tokią poziciją patvirtina ir vėlesnėse Lietuvos teisės mokslininkų publikacijose pateikiami vertinimai, kad skiriant kriminalinės žvalgybos priemones, asmenims apie taikytas priemones apskritai gali būti nepranešama⁴⁸.

Apibendrinant pateiktus argumentus, darytina išvada, kad Kriminalinės žvalgybos įstatymo 5 str. 8 d. suformuota kriminalinės žvalgybos institucijų pareiga pranešti apie taikytas kriminalinės žvalgybos priemones yra reikšmingai siauresnės apimties, nei įtvirtintoji Direktyvoje bei Europos Žmogaus Teisių Teismo ir Europos Sąjungos Teisingumo Teismo praktikoje. Tačiau atsižvelgiant į Lietuvos mokslininkų tyrimus ir teismų praktiką (tame tarpe, ir jos nebuvimą dėl kriminalinės žvalgybos priemonių nepagrįsto taikymo), darytina išvada, kad kriminalinės žvalgybos subjektai šios pareigos, tikėtina, apskritai nevykdo. Toks kriminalinės žvalgybos institucijų neveiklumas ne tik esmingai pažeidžia asmenų teisę į privatų gyvenimą, tačiau ir jų teisę į efektyvią pažeistų teisių gynybą, nes nežinodami apie savo teisių į privatų gyvenimą ribojimą, asmenys neturi teisinių prielaidų jų apginti.

Dėl nurodytų argumentų, Kriminalinės žvalgybos įstatymo 5 str. 8 d. teisinis reguliavimas yra tobulintinas, numatant (i) konkrečias išimtis, pagal kurias kriminalinės žvalgybos institucijos vadovai turėtų galimybę atidėti pranešimą asmeniui apie taikytas kriminalinės žvalgybos priemones ir (ii) sukurti kriminalinės žvalgybos institucijų pranešimo pareigos įgyvendinimo kontrolės mechanizmus.

Trečia, Kriminalinės žvalgybos įstatymo 9 str. 3 d. ir 10 str. 3 d. nustatyta, kad konspiracijos tikslais motyvuotos nutartys dėl atitinkamo 1 dalyje nurodytos kriminalinės žvalgybos priemonės gali būti priimtose bet kuriame apygardos (10 str. atveju) ar apylinkės (9 str. atveju) teisme. Autoriaus vertinimu, ši įstatymo nuostata suteikia galimybę kriminalinės žvalgybos subjektams selektyviai kreiptis į bet kurį teismą, sankcionuojantį jų pageidaujamas kriminalinės žvalgybos priemones.

Teisės doktrinoje pripažįstama, kad tarptautinių teismų praktika, asmens duomenų apsaugos, net nacionalinio saugumo įstatymai suteikia ypatingą reikšmę nepriklausomam [autorius pastaba: prašymų taikyti kriminalinės žvalgybos priemones] peržiūros mechanizmui ir skaidrumui⁴⁹. Todėl, atsižvelgiant į nepriklausomo peržiūros instituto reikšmę, minima

⁴⁷ Pavyzdžiui, State v S. B. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (2017, Nr. 2K-57-696/2017), State v V. K., E. K. ir Ž. A. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (2016, Nr. 2K-7-85-696/2016), State v A. J. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (2019, Nr. 2K-4-689/2019) etc.

⁴⁸ Rima Ažubalytė, „Privataus asmens gyvenimo ribojimas slaptomis priemonėmis: (ne)kokybiško įstatymo problema“, Jurisprudencija 26(2) (2019): 263.

⁴⁹ Cedric Ryngaert and Nico van Eij, „International cooperation by (European) security and intelligence services: reviewing the creation of a joint database in light of data protection guarantees“, International Data Privacy Law 9(1) (2019): 72.

Kriminalinės žvalgybos įstatymo nuostata neturėtų sudaryti galimybių išvengti efektyvios nepriklausomo peržiūros mechanizmo patikros ar ją paversti neskaidria.

Nors nurodytas Kriminalinės žvalgybos įstatymo teisinis reguliavimas ir atitinka Europos Sąjungos Teisingumo Teismo išaiškinimus, susijusius su privaloma išankstine kontrole, vykdoma teismo ar nepriklausomo administracinio subjekto⁵⁰, tačiau tokia įtvirtinta teisė *de facto* suteikia galimybę kriminalinės žvalgybos subjektams subjektyviai pasirinkti prašymus nagrinėjantį teismą.

Kaip šiame straipsnyje jau buvo analizuota, kriminalinės žvalgybos priemonės turi būti taikomos proporcingai ir gerbiant asmenų teises, o jų ribojimai turi būti taikomi taip, kad būtų užtikrinta efektyvi teisių apsauga. Atsižvelgiant į tai, kad Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika patvirtina, kad teismai formaliai nagrinėja pateikiamus prašymus dėl kriminalinės žvalgybos priemonių taikymo, papildoma galimybė kriminalinės žvalgybos subjektui pasirinkti teismą laikytina dar labiau susilpninančia kriminalinės žvalgybos priemonių taikymo išankstinės kontrolės efektyvumą.

Kriminalinės žvalgybos įstatymo 9 str. 3 d. ir 10 str. 3 d. nustatyta teisė laisvai pasirinkti teismą, kuriame sankcionuojami veiksmai, sudaro prielaidas kriminalinės žvalgybos subjektams piktnaudžiauti kriminalinės žvalgybos priemonių taikymu, teikiant tuos pačius teikimus pakartotinai. Nors Kriminalinės žvalgybos įstatymo 9 str. 5 d. ir 10 str. 8 – 9 d. numatyta kriminalinės žvalgybos priemonės sankcionuojančių subjektų sprendimų atsisakyti taikyti kriminalinės žvalgybos priemonės, apskundimo tvarka, tačiau Kriminalinės žvalgybos įstatyme numatyta teisė teikti teikimus dėl kriminalinės žvalgybos priemonių taikymo bet kuriam apygardos / apylinkės teismui, įgalina ją (nustatytą skundimo tvarką) ignoruoti ir teikti pakartotinius prašymus tiesiog kitam teismui.

Dėl nurodytų argumentų, autoriaus vertinimu, Kriminalinės žvalgybos įstatymo 9 str. 3 d. ir 10 str. 3 d. nustatyta kriminalinės žvalgybos subjektų teisė laisvai pasirinkti teismą, nagrinėsiantį jų teikimus, suteikia faktines galimybes išvengti *efektyvios* išankstinės kriminalinės žvalgybos priemonių kontrolės. Kriminalinės žvalgybos įstatyme nėra numatytas nei draudimas to paties turinio teikimą dėl kriminalinės žvalgybos priemonių taikymo teikti kitam teismui, nei pareiga teikime motyvuoti *konspiracijos tikslus*, kuriais vadovaujantis teikimas adresuojamas kriminalinės žvalgybos subjekto selektyviai atrinktam teismui. Todėl Kriminalinės žvalgybos įstatymo 9 str. 3 d. ir 10 str. 3 d. teisinis reguliavimas yra tobulintinas, jį papildant (i) kriminalinės žvalgybos subjektų pareiga motyvuoti konspiracijos tikslus bei (ii) draudimu teikti tapačius kriminalinės žvalgybos priemonių taikymo prašymus pakartotinai.

Apibendrinant šiame skyriuje nurodytus argumentus, darytina išvada, kad tiek Lietuvos teismai kriminalinės žvalgybos priemonės dažnu atveju sankcionuoja nepagrįstai, tiek Kriminalinės žvalgybos įstatyme įtvirtinti kriminalinių žvalgybos priemonių taikymo ribojimai taip pat neužtikrina *efektyvios* teisės į privatų gyvenimą apsaugos. Todėl gali būti pritariama teisės doktrinoje pateikiamai nuomonei, kad šiais laikais baudžiamoji teisė nebekomunikuoja su piliečiais, o tėra instrumentas bauginti priešams⁵¹.

⁵⁰ Digital Rights Ireland. Europos Sąjungos Teisingumo Teismas (2014, Nr. C-293/12 ir C-594/12), para. 62.

⁵¹ Davor Derencinovic and Anna-Maria Getos, „Cooperation Of Law Enforcement And Intelligence Agencies In Prevention And Suppression Of Terrorism – European Perspective“, *Revue Internationale de Droit Penal* 78 (2007): 107.

IŠVADOS

Šiame straipsnyje pateikta Direktyvos, Kriminalinės žvalgybos įstatymo, Europos Sąjungos Teisingumo Teismo, Europos Sąjungos Žmogaus Teisių Teismo bei Lietuvos teismų analizė leidžia daryti išvadą, kad nors Kriminalinės žvalgybos įstatyme ir yra numatyti Direktyvos nuostatos atitinkantys kriminalinės žvalgybos priemonių taikymo ribojimai, tačiau jie neužtikrina *efektyvios* teisės į privatų gyvenimą apsaugos:

1. Kriminalinės žvalgybos įstatymo 10 str. 5 d. ir 11 str. 5 d. nustatytos kriminalinės žvalgybos priemonių taikymo trukmės bei jų pratęsimo galimybės neužtikrina efektyvios asmenų teisės į privatų gyvenimą apsaugos, nes kriminalinės žvalgybos priemonių taikymo termino pratęsimo institutu gali būti piktnaudžiaujama. Todėl Kriminalinės žvalgybos įstatymo teisinis reguliavimas yra tobulintinas, numatant pažodinę kriminalinės žvalgybos subjektų pareigą motyvuoti jau taikomų kriminalinės žvalgybos priemonių pratęsimo poreikį.
2. Kriminalinės žvalgybos įstatymo 5 str. 8 d. suformuota kriminalinės žvalgybos institucijų pareiga pranešti apie taikytas kriminalinės žvalgybos priemones yra reikšmingai siauresnės apimtys nei įtvirtintoji Direktyvoje bei Europos Žmogaus Teisių Teismo ir Europos Sąjungos Teisingumo Teismo praktikoje. Darytina išvada, kad kriminalinės žvalgybos subjektai šios pareigos, tikėtina, nevykdo. Kriminalinės žvalgybos įstatymo teisinis reguliavimas yra tobulintinas, numatant (i) konkrečias išimtis, pagal kurias kriminalinės žvalgybos institucijos vadovai turėtų galimybę atidėti pranešimą asmeniui apie taikytas kriminalinės žvalgybos priemones ir (ii) sukuriant kriminalinės žvalgybos institucijų pranešimo pareigos įgyvendinimo kontrolės mechanizmus.
3. Kriminalinės žvalgybos įstatymo 9 str. 3 d. ir 10 str. 3 d. nustatyta kriminalinės žvalgybos subjektų teisė laisvai pasirinkti teismą, nagrinėsiančių jų teikimus, suteikia faktines galimybes išvengti *efektyvios* kriminalinės žvalgybos priemonių kontrolės. Šis teisinis reguliavimas yra tobulintinas, jį papildant (i) kriminalinės žvalgybos subjektų pareiga motyvuoti konspiracijos tikslus bei (ii) draudimu teikti tapačius kriminalinės žvalgybos priemonių taikymo prašymus pakartotinai.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Teisės aktai

1. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija. OL C 326/391, 2012.
2. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas 2016/679 dėl fizinių asmenų apsaugos tvarkant asmens duomenis ir dėl laisvo tokių duomenų judėjimo ir kuriuo

- panaikinama Direktyva 95/46/EB (Bendrasis duomenų apsaugos reglamentas). OL L 119, 2016.
3. Europos Parlamento Ir Tarybos 2016/680 dėl fizinių asmenų apsaugos kompetentingoms institucijoms tvarkant asmens duomenis nusikalstamų veikų prevencijos, tyrimo, atskleidimo ar baudžiamojo persekiojimo už jas arba bausmių vykdymo tikslais ir dėl laisvo tokių duomenų judėjimo, ir kuriuo panaikinamas Tarybos pamatinis sprendimas 2008/977/TVR. OL L 119/89, 2016.
 4. Lietuvos Respublikos Konstitucija. Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014.
 5. Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatymas. Valstybės žinios, 2012, Nr. 122-6093.
 6. Lietuvos Respublikos teisėkūros pagrindų įstatymas, Valstybės žinios, 2012, Nr. 110-5564.
 7. Lietuvos Respublikos asmens duomenų, tvarkomų nusikalstamų veikų prevencijos, tyrimo, atskleidimo ar baudžiamojo persekiojimo už jas, bausmių vykdymo arba nacionalinio saugumo ar gynybos tikslais, teisinės apsaugos įstatymas, Valstybės žinios, 2011, Nr. 52-2511.

Teismų praktika

8. Roman Zakharov v Russia. Europos Žmogaus Teisių Teismas, 2015, Nr. 47143/06.
9. Klass and others v Germany. Europos Žmogaus Teisių Teismas, 1978, Nr. 5029/71.
10. Silver and others v The United Kingdom. Europos Žmogaus Teisių Teismas, 1983, Nr. 5947, 6205, 7052, 7061, 7107, 7113, 7136.
11. Weber and Saravia v Germany. Europos Žmogaus Teisių Teismo nutarimas dėl priimtino, 2006.
12. Tele2 Sverige. Europos Sąjungos Teisingumo Teismas, 2016, Nr. C-203/15 ir C-698/15.
13. Digital Rights Ireland. Europos Sąjungos Teisingumo Teismas, 2014, Nr. C-293/12 ir C-594/12.
14. Schrems. Europos Sąjungos Teisingumo Teismas, 2015, Nr. C-362/14.
15. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. kovo 15 d. nutarimas.
16. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2017 m. kovo 15 d. nutarimas.
17. V.S. v State. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, 2020, Nr. 3K-3-210-695/2020.
18. State v J.A. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, 2015, Nr. 2K-P-94-895/2015.
19. State v V. K., E. K. ir Ž. A. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, 2016, Nr. 2K-7-85-696/2016.
20. State v A. J. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, 2019, Nr. 2K-4-689/2019.
21. State v S. B. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, 2017, Nr. 2K-57-696/2017.
22. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. gruodžio 22 d. Elektroninių ryšių tinklais perduodamos informacijos kontrolės, jos fiksavimo ir kaupimo (Baudžiamojo proceso kodekso 154 straipsnis, Kriminalinės žvalgybos įstatymo 10 straipsnis) taikymo apžvalga Nr. AB-43-1.
23. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus Baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje

apžvalga. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis Teismų praktika, 2007, Nr. 27.

24. . S. G. v State. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas, 2018, Nr. eA-52-1062/2018.

Specialioji literatūra

25. Aurelijus, Gutauskas. „Kriminalinė žvalgyba ir privatus žmogaus gyvenimas“. Teisė 113 (2019): 8-26.
26. Susanna, Villani. „Some Further Reflections on the Directive (EU) 2016/681 On PNR Data in the Light of the CJEU Opinion 1/15 Of 26 July 2017“. Revista de Derecho Político 101, (2018): 899-928.
27. Misiūnaitė-Kamarauskienė, Dalia. „Europos Sąjungos Teisingumo Teismo praktikos aktualijos pagrindinių teisių į privatų šeimos gyvenimą ir asmens duomenų apsaugą srityje.“ Jurisprudencija 21(4) (2014): 1233-1245.
28. . Catherine, Jasserand. „Law Enforcement Access to personal Data Originally Collected by Private Parties: Missing Data Subjects’ Safeguards in Directive 2016/680“. Computer Law & Security Review 34(1) (2018): 154-165.
29. Artūras, Panomariovas, Tomas, Rudzkiš. „Kriminalinės žvalgybos duomenų panaudojimo baudžiamajame procese problemos“. Teisės problemos 2(98) (2019): 97-107.
30. Cedric, Ryngaert and Nico, van Eijk. „International cooperation by (European) security and intelligence services: reviewing the creation of a joint database in light of data protection guarantees“. International Data Privacy Law 9(1) (2019): 61-73.
31. Gintaras, Goda. „Teisė kreiptis į teismą dėl procesinių prievartos priemonių taikymo“. Teisė 98 (2016): 27-40.
32. Gintaras, Goda. Vertybiniai prioritetai baudžiamajame procese. Vilnius: Registrų centras, 2014.
33. Gediminas, Bučiūnas. „Asmens teisės į privatumą ir visuomenės teisės būti saugiai santykis tiriant nusikalstamas veikas“. Teisės apžvalga 1(12) (2015): 6-14.
34. Davor, Derencinovic and Anna-Maria, Getos. „Cooperation Of Law Enforcement And Intelligence Agencies In Prevention And Suppression Of Terrorism – European Perspective“. Revue Internationale de Droit Penal 78 (2007): 79-112.
35. Rima, Ažubalytė. „Privataus asmens gyvenimo ribojimas slaptoomis priemonėmis: (ne)kokybiško įstatymo problema“. Jurisprudencija 26(2) (2019): 260-291.
36. Berthold, Rittberger and Klaus H., Goetz. „Secrecy in Europe“. West European Politics (2018).

Internetiniai šaltiniai

37. Kriminalinės žvalgybos parlamentinės kontrolės komisijos posėdžio informacija (2019 m. birželio 5 d.)

- <<http://www.infolex.lt/portal/start.asp?act=news&Tema=1&Str=66392>> [žiūrėta 2020-08-04].
38. Lietuvos Respublikos Prokuratūra. „Lietuvos Respublikos Prokuratūros 2019 m. veiklos ataskaita“ (2020 m. kovo 3 d.)
<<https://www.prokuraturos.lt/data/public/uploads/2020/03/prokuraturos-veiklos-2019-m.-ataskaita-2020-03-03-nr.-17.9.-3260.pdf>> [žiūrėta 2020-08-04].
39. Lietuvos Teismų 2019 m. veiklos ataskaita
<<https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2020/03/teismai2020.pdf>> [žiūrėta 2020-08-04].
40. Specialiųjų Tyrimų Tarnyba. „Specialiųjų Tyrimų Tarnybos 2019 m. veiklos ataskaita“
<<https://www.stt.lt/doclib/q5vucprizb4ycxer61agkd7nrzbbxpck>> [žiūrėta 2020-08-04].
41. Finansinių nusikaltimų tyrimų tarnyba. „Finansinių nusikaltimų tyrimų tarnybos 2018 m. veiklos ataskaita“ (2019 m. balandžio 3 d.)
<http://www.fntt.lt/data/public/uploads/2019/04/2018_veiklos_ataskaita.pdf> [žiūrėta 2020-08-04].

SUMMARY

EFFECTIVE PROTECTION OF THE RIGHT TO PRIVACY THROUGH CRIMINAL INTELLIGENCE MEASURES

Increasing use of technologies in the last decades has created an unprecedented opportunity to systematically collect and use a wide variety of data (including personal data) for different purposes. Information and data collected and processed with the help of new technologies are used not only for the purposes of natural and legal persons, but also for various other purposes.

Intelligence services that ensure the prevention of crime must perform their functions to ensure the safety of public. When doing so, they use various means and methods of information collection, which help them to reach their goals. However, the means applied undermine and intensively restrict a person's right to private life.

Given that two legal interests compete during the application of criminal intelligence measures, i.e., the individual's right to privacy and ensuring of public security, the author seeks to analyse their points of contact - the restrictions of application of criminal intelligence measures, which in theory are designed to ensure the person's right to private life.

In this article the author examines the efficiency of restrictions on the application of criminal intelligence measures, which are present in international, Lithuanian legislation, and compares them with relevant requirements set forth in the practice of European Union Court of Justice.

KEY WORDS

Criminal intelligence, right to privacy, directive no. 2016/680, restrictions on the application of the criminal intelligence measures.